

העמידה במוסף דר"ה - תפילה אחת

במשנה, סוף מסכת ראש השנה, כתוב: "כשם שש"צ חייב כך כל יחיד ויחיד חייב, רבן גמליאל אומר ש"צ מוציא את הרבים ידי חובתם". רס"ג כתב בסידורו (ע' רכ): "ותפלת מוסף, והיא שאמרתי שחובה היא שכל יחיד יתפלל אותה אלא אם כן שמע אותה מפי החזן, מגן ומחיה והאל הקדוש אתה בחרתנו...". כלומר, רס"ג לא מחייב להתפלל תפילה אחת, ללא הלחש, אלא אומר שאם המתפלל שמע את התפילה מהחזן יצא ידי חובה, זאת בשונה מתפילת העמידה בכל השנה, שהמתפלל חייב באופן אישי להתפלל, ואין הוא יוצא בשמיעה מהחזן.

גם מהרמב"ם משמע כרס"ג, וכתב (הלכות תפילה הלכות ט - י):

"שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן, כיצד, בשעה שהוא מתפלל והם שומעין ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה הרי הן כמתפללין. במה דברים אמורים במי שאינו יודע להתפלל, אבל היודע אינו יוצא ידי חובתו אלא בתפלת עצמו. במה דברים אמורים בשאר הימים חוץ מראש השנה ויום הכפורים של יובל, אבל בשני ימים אלו שליח צבור מוציא את היודע כשם שמוציא את מי שאינו יודע, מפני שהן ברכות ארוכות ואין רוב היודעין אותן יכולין לכוון בהן כשליח צבור. לפיכך אם רצה היודע לסמוך בשני ימים אלו על תפלת ש"צ להוציא ידי חובתו הרשות בידו".

הר"י קאפח כתב שם בהערה כ"ז "ומשמע דאף לכתחלה יכול לסמוך על הש"צ". כלומר, גם מרס"ג וגם מהרמב"ם ניתן לסמוך על תפילת החזן, אך רס"ג והרמב"ם אינם מחייבים להתפלל תפילה אחת, בקול בלבד.

להלן הממצאים בכתבי היד.

בכל כתבי היד התימניים הקדומים, קיים מנהג אחד בלבד, והוא להתפלל תפילת הש"ץ בקול, בלי הלחש. כלומר, בכל סידורי תימן הקדומים ביותר וברוב מוחלט של הסידורים המאוחרים נהגו כמו רס"ג והרמב"ם, שהיו שניהם מאריה דאתרא של תימן. בחלק גדול מהסידורים הקדומים כתובות הלכות אלו מהרמב"ם בלי להזכיר את הרמב"ם מרוב פשטות הדברים, והנוסח בד"כ הוא כך: "ועומד שליח צבור ומתפלל בקול רם, ומוציא חובת היודע כמו שאינו יודע, לפי שתפלה זו ברכותיה ארוכות ואין רוב הצבור (או העם) יכולין לכוון דעתן בהן, אלא הכל עומדין ומכוונין ושומעין הברכות, וכשהוא כורע כל העם כורעין, (ובחלק כתוב: ועונין הקדושה על הסדר) ועונין אמן אחר כל ברכה וברכה".

זהו הנוסח הקצר ביותר הנמצא בתכלאל ר"י ונה, מהדורא קמא משנת שנ"ז - 1597. נוסח כמעט זהה קיים בכתבי יד רבים נוספים, ויש סידורים בהם נמצא נוסח

ארוך יותר, אך המשותף בכולם, כי לכתחילה מתפללים תפילה אחת בלבד במוסף של ר"ה בלבד, ואין זכר לדברי רס"ג והרמב"ם, כי ניתן להתפלל שתי תפילות, לחש וחזרה.

באחד מהתכאליל הקדומים ביותר שהגיעו לידי לבדיקה משנת הק"ה - 1345 (כת"י בהמ"ל 3015), כתוב במפורש "ולא יתפללו מוסף בלחש".

בשריד של אחד מסידורי תימן הקדומים ביותר שנותרו משנת אתרס"ג לשטרות - הקי"ב - 1352 כתוב: "ואינם צריכים להתפלל תפלת מוסף ר"ה בלחש, לפי שהיא מרובה, ויכול להיות שיש בקהל מי שאינו יכול לשמור אותה בזכרונו כדי לאמרה על פה כפי שקבעו חכמים נוסחתה" (לקוח מסידורו של הר"י צובירי ע' שטו).

בתכלאל הקדום משנת רנ"ח - 1498, תכלאל ר"י ונה משנת שנ"ז - 1597, תכלאל משנת שנ"ט - 1599, תכלאל גברא משנת שס"ט - 1609, תכלאל ר"י בשירי משנת שע"ח - 1618, תכלאל עדוי משנת שע"ח, שני סידורים משרעב משנת שע"ב - 1612, תכלאל משתא שבזי משנת ת"ב - 1642, תכלאל פרטי משנת ת"י - 1650, תכלאל ר"י צעדי משנת ת"ם - 1680, וכן תכלאל של רבי שלמה מנזלי, הרב הראשי הראשון של תימן לאחר גלות מוז"ע, משנת תמ"ט - 1689, ועוד רבים, כולל סידורים רבים המושפעים רבות מהדפוס שעד לסוף המאה הי"ז, כמו תכלאל מהמאה הט"ז - י"ז (כת"י קמברידג' 1200). בהמשך נתייחס במפורט לתכלאל של ר"ש מנזלי. לא מצאתי אף סידור קדום בו כתוב מנהג אחר.

בתכלאל משפחת עדוי משנת שע"ח - 1618 הנוסח הוא:

יבתדי ויקול והוא רחום תהלה לדוד, וקדיש, ועומד ש"צ ומתפלל בקול רם ומוציא חובת היודע כמי שאינו יודע לפי שתפלה זו ברכותיה ארוכות ואין רוב היודעין יכולין לכוון דעתן בהן אלא הכל עומדין ומכוונין לבם ושומעין הברכות, וכשהוא כורע כורעין כל העם, ועונין אמן אחר כל ברכה, וזה נוסח תפלת מוסף מתחיל ואומר יי שפתי תפתח...

בנוסח זה כתוב גם בתכלאל נוסף מהמאה הי"ז (כת"י שגיב מחפור), ונראה, כי משפט זה מעתק ברבים מהסידורים שעד סוף המאה הי"ז. בקטע זה ניכר ובולט לשונו של הרמב"ם בלשון כל הסידורים התימניים.

כפי שניתן לראות בנושאים שונים, כך גם בנושא זה, שינוי במנהג תימן החל בסוף המחצית השנייה של המאה הי"ז, ובעיקר במחצית הראשונה של המאה הי"ח, זאת בעקבות הגעה של גל נוסף מספרי הדפוס לתימן, והחל לחדור המנהג להתפלל שתי תפילות מוסף של ר"ה, לחש וחזרה.

השינוי הראשון הידוע לי הקשור לנושא זה הוא "אגרת הבשורות". אגרת הבשורות זו סיכום התקנות החדשות שתקנו גדולי חכמי העיר צנעא מיד לאחר גלות מוזע, אשר התרחשה בשנת ת"ס - 1680. גלות זו היתה היחידה בחומרתה כפי שידוע לנו עד היום, והיתה קשה ביותר, והיא מן ההשפעות והתוצאות של המשיחיות שהגיעה לתימן בעשרות השנים שלפני כן. על האגרת חתומים גדולי החכמים, וביניהם: רבי שלמה מנזלי הרב הראשי לאחר הגלות, ואשר נפטר בשנת ת"ן - 1690 (ראה ערכו באנציקלופדיה לחכמי תימן ע' 331), הדיין רבי יחיא בן אברהם הלוי, מייסד בית הכנסת אשר כונה בהמשך אלשיך, ואשר נפטר בשנת תנ"ו (ראה ערכו באנציקלופדיה לחכמי תימן ע' 287 - 288), רבי שלום טוילי, ועוד. האגרת לא נותרה בידינו בשלמות, אלא קטעים בלבד ממנה, ואחד הקטעים ממנה עוסק בנושא מוסף של ר"ה, ומפני חשיבות הקטע, נצטט את כולו. הקטע לקוח מתוך סידורו של הר"י צובירי ע' רצ"ז, אשר העתיקה כפי שמצא ברשימות של רבי יחיא בנו של הרב הראשי של תימן רבי יוסף קארה. הקטע אינו ציטוט מדויק מתוך אגרת הבשורות אלא רשימות שרשם ר' יחיא קארה:

זכרון לדור אחרון, להוי ידיע, כי לאחר שוב הגולים מגלות מוזע, התאספו כל ראשי הקהל שארית הפליטה יחד, ולאחר שקבעו את המקום לתפלה בבית הכנסת של מו"ר יחיא הלוי יש"ל, הסכימו פה אחד להתפלל תמיד גם את מוסף ראש השנה לחש וחזרה, אך בתקיעות נחלקו הדעות, כי אחרי שהציעו הרבנים הר"ר שלמה מנזלי, והר"ר יחיא הלוי והר"ר משה קטיעי והר"ר שלום טוילי, לתקן ולהנהיג בקביעות תקיעות של מאה קול, כפי שבא הדבר מבואר בספר הערוך (ערך ערב) בהדיא, דהיינו שלשים דמיושב, ושלשים דמעומד בלחש, ועוד שלשים מעומד בחזרה, ועשרה קולות לאחר המוסף, ולסיים בתרועה ארוכה, רבים מראשי הקהל אשר נועדו לאסיפה זו יחד עם שאר הרבנים הנ"ל, כולם הסכימו לקיים כל סדר התקיעות כאמור בספר הערוך, חוץ מן התקיעות בתפלת הלחש שהרוב עמדו מנגד, והחליטו שלא לתקוע בלחש כלל.

ניתוח קטע זה מלמד, כי שתי תקנות הקשורות למוסף דר"ה מוזכרות באגרת זו. אך תחילה לחלק הטכני היסטורי, שכונת היהודים לפני הגלות היתה בתוך העיר המוסלמית, אך בעקבות הגלות לאזור מוזע, הוא האזור ממערב לאזור שרעב שברום תימן, אזור הסמוך לים סוף, והיו בו תנאים קשים ביותר של מזג האוויר, תנאים שלא היו רגילים בו יהודי מרכז תימן, אשר היו רגילים לחיות בראשי ההרים, שם מזג האוויר היה נוח מאוד. היהודים הורשו לחזור לעיר צנעא אך רק לשכונה שמחוץ לעיר, אזור המכונה קאע ביר אלעזב, וזו היתה שכונת היהודים בצנעא עד העלייה הגדולה לארץ בשנת תש"ט. כיון שהיתה זו שכונה חדשה, על כן קבעו ראשי הקהל להתפלל בבית הכנסת של רבי יחיא הלוי (אלשיך).

תקנה ראשונה להתפלל תמיד את המוסף לחש וחזרה, שינוי מהמנהג הקדום של תימן, ועל כך היתה הסכמה בין כל גדולי החכמים. התקנה השנייה לתקוע מאה קולות, ואף תקנה זו היא שינוי מהמנהג הקדום בתימן, אך על כך לא היתה הסכמה בין החכמים. ניתוח ופירוט תקנה זו נתייחס בהמשך, בהקשר לסדר התקיעות ומספרם.

התקנה הראשונה קבעה, כי יש להתפלל שתי תפילות לחש וחזרה, בשונה מהמנהג הקדום. באגרת אין הסבר לתקנה, ויש להניח, כי ברקע של התקנה עמד מיעוט היהודים אשר שרדו את הגלות, והמצב הדתי החלש שנוצר בעקבות הגלות. את נזקי הגלות ניתן לראות עשרות שנים מאוחר יותר, ולהערכתו, חכמים אלו ראו באימוץ המנהג הפשוט להתפלל לחש וחזרה, כאפשרות לשפר את המצב הרוחני.

אלא שיש לדון בתקנה זו לאור שני כתבי יד, הראשון, תכלאל שכתב הסופר ר' פנחס בן גד הכהן במימון ר"י צעדי בשנת ת"ם - 1680, ובהקדמה לסידור מוזכרת גלות מוצע. ועוד ובעיקר כתב היד השני הוא כתב יד אשר נשלח אלי תוך כדי כתיבת ספר זה, ובו התכלאל אשר העתיק רבי שלמה מנזלי, הרב הראשי מיד לאחר הגלות, ושם כתוב במפורש להתפלל תפילה אחת, כפי שכתוב בכל סידורי תימן הקדומים. בתכלאל נותר הקולופון בדף 230, ממנו ניתן ללמוד, כי ר"ש מנזלי העתיקו בקאע ביר אלעזב בשנת שמ"ט - 1689. כלומר, התכלאל נכתב תשע שנים לאחר הגלות, כשכונה החדשה של היהודים בעיר צנעא, אזור המכונה קאע ביר אלעזב.

ויש לדון כיצד מתיישבים שני מקורות אלו, המקור של אגרת הבשורות וסידורו של ר"ש מנזלי. אפשרות אחת לומר, כי התקנות באגרת הבשורות תוקנו לאחר כתיבת הסידור, דהיינו לאחר חדש אדר של שנת ב' אלפים למנין השטרות - תמ"ט - 1689, אך כמובן לפני פטירתו, בשנת ת"ן. לפי זה, בפרק הזמן הזה של שנה בערך, חלה אצל הר"ש מנזלי תפנית ביחס לתפילת הלחש של המוסף.

אפשרות שנייה לומר, כי את החלק הזה בסידור לא העתיק הר"ש מנזלי, אלא סופר אחר, שכן כתב היד מורכב מהעתקות של שני סופרים כפי שמסר לי בעל כתב היד ר' אליהו הלוי קאדי מארה"ב, בהסתמך על צורת הכתב, ועל כך כי חלקים מסוימים כתובים פעמיים. לפי בדיקתו בגוף כתב היד, עד עמוד 100 בערך הכתיבה של סופר אחר ואינה של ר"ש מנזלי, ומע' זה ואילך הסידור נכתב בכתב ידו של הר"ש מנזלי. תפילת המוסף של ראש השנה נמצאת בכתב היד בעמודים 94 - 97. ועפ"י תיאור של בעל כת"י האפשרות השנייה היא העדיפה. מצד שני בעמוד 134 - 133 א', חזר הסופר על דבריו וכתב: "ואומרים אשרי וגו' ומתפלל שליח ציבור תפלת מוסף בקול רם כמו שכתוב לעיל, ומוציא את הרבים ידי חובתן, ואחר התפילה אומר אבינו מלכינו חטאנו לפניך". כלומר, דברי הסופר להתפלל תפילה אחת ללא לחש

כתובה גם בעמודים שבכתב ידו של ר"ש מנזלי. ברור, ששני סופרים העתיקו את כתב היד, שכן הקטעים שלפני התקיעה בשופר כתובים פעמיים, ובמקביל לעמודים אלו, כתוב בעמוד 103 ב' את הפזמון עת שערי רחמים, בשונה מע' 133 א' שם כתוב הפיוט עת שערי רצון, בע' 103 ב' כתוב הפיוט המלך ה', שאותו לא ראיתי בע' 133 א', והבדלים נוספים.

מ"מ, תקנה זו תוקנה בין השנים ת"ם - ת"ן / 1680 - 1690, בין שנת החזרה מהגלות לפטירת הר"ש מנזלי.

עפ"י מסורת שבידי הר"י צובירי (בסידורו ע' שיד) נהגו גם בבית הכנסת צאלת, היא בית הכנסת אשר בנה הדיין מרי צאלח, סבו של מהרי"ץ, להתפלל תפילת הלחש עפ"י אגרת הבשורות עד לפטירת הדיין מרי צאלח בשנת תק"ט - 1749 (ראה ערכו באנציקלופדיה לחכמי תימן ע' 499).

תקנה זו של אגרת הבשורות, החלה להתפשט בעיר צנעא ובמרכז תימן, וגם באזורים אחרים בהשפעת ספרי הדפוס, ואחד הבולטים שבהם הוא ספר השו"ע, שכתב בסימן תקצ"א סעיף א' "יתפללו הצבור בלחש תפלת המוסף תשע ברכות וש"צ יתפלל עמהם בלחש". ומעניין שלמרות שספר השו"ע הגיע לתימן בסוף המאה ה"ז, הרי שהוא לא השפיע עד סוף המאה ה"ז, כלומר, בטווח של כמאה שנים, השפעת השו"ע בנושא זה היתה קטנה מאוד, זאת למרות שחלק גדול מהסידורים בתקופה זו מלאים בהשפעות השו"ע.

מתקופה זו, של סוף המאה ה"ז, ועד לאמצע המאה ה"ח, החלו להתגבש שתי המסורות העקריות בנוסח התפילה, הגישה של רבי דוד משרקי, נוסח המכונה בעשרות השנים האחרונות נוסח השאמי, אשר כתב את ספרו החשוב שתילי זתים על השו"ע, בשנת תק"ד - 1744, בה הוא כמובן מצדד להתפלל לחש וחזרה, כרעת השו"ע. ובהערה א' כתב את דברי הטור ומרן בבית יוסף "ולא יסמכו על ש"צ לפטור אותם אע"ג דאיפסקא הלכה כר"ג דאמר ש"צ פוטר בר"ה ויוה"כ שהברכות ארוכות ואפי' לבקי, לפי שאין ש"צ פוטר אלא למי שמכוין בתפלתו מראש ועד סוף ואם חסר אפי' מילה אחת שלא כיון בה אלא יצא וזה דבר שא"א לכל אדם לעמוד עליו, אבל כשאדם קורא בפיו אף לא כיון באיזה מילה יצא, כיון שהוציאה בפיו". לא ידוע לי למה לא הביא הר"ד משרקי את התקנה באגרת הבשורות המחזקת את דבריו, והתומכת בשינוי המהג הקדום בתימן. ואולי לא היתה לתקנה השפעה גדולה כעבור עשרות שנים.

את המסורת השנייה שהתגבשה בתימן הקים ויסד מהרי"ץ, נוסח המכונה בעשרות השנים האחרונות "נוסח בלדי", המאריך להוכיח, כי יש להתפלל תפילה

אחת. מהרי"ץ שתמך בכל מאודו בשימור המסורת הקדומה בתימן, האריך והדגיש, כי זהו המנהג הקדום בתימן כפי שפסק התלמוד עפ"י שיטת רבן גמליאל, והרמב"ם, שהיה מאריה דאתרא של תימן. נימוק נוסף שכותב מהרי"ץ בשם הראנ"ח, כי שיטה זו אינה נובעת מפני שרובם עמי ארצות, כפי שכתב הריב"ש, אלא מפני מחלוקת המוזכרת בגאונים, האם תפילת הלחש צריכה להיות מורכבת משבע ברכות או מתשע ברכות כפי שמתפלל החזן בקול, "ועל כן ראו המקומות ההם להוציא עצמם מידי ספק זה שלא יתפללו הצבור כלל לעצמם אלא עם הש"צ שבזה ודאי אין מי שיחלוק שמתפללין תשע אף שהצבור כולן מתפללין עם ש"צ".

ומהרי"ץ מסיים את דבריו בדברים חשובים וקשים, וזה לשונו:

הראית לדעת כמה רבונותא מאשרים למנהגינו זה מנהג קדמונים דקדמונים כמעט מימות החרבן כמו שהוא מקובל בידינו מנהגי אבותינו. ומי הוא זה אשר יראה המלכים האדירים האלו מסכימים והולכים בקום עשה שצריך להיות תפלה אחת ויערב אל לבו לסתור מנהגם ח"ו בודאי שיש לו לחוש שמא ירוצו את גולגלתו ואשר כוח בו ילאה להשיב בשום תשובה לסתור דברי הראנ"ח דמטי בה משום פסקא דדינא בפרט בשומו אל לבו ספק לא תשא ספיקא דאורייתא ולחומרה, ועד כאן תהא שביתת קולמוסי כי כבר הארכנו ויצאנו ממחציתנו באריכות, שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמן שמענה ואתה דע לך.

וכפי שלמדתי להכיר את דרכו של מהרי"ץ, הרי סגנון דברים זה בא רק בנושאים עקרוניים המייצגים את מסורת תימן, כנגד מגמה של שינוי מהותי במסורת העתיקה. היכן שראה מהרי"ץ, כי המנהגים החדשים משנים מהשורש את מסורת תימן הקדומה והמפוארת, וכפי שהוא וחכמים נוספים כתבו כי המנהגים הבסיסיים של יהדות תימן הן מתקופת בית המקדש השני, הוא נלחם כדי לשמר את מסורת מפוארת זו, ולמרות שהוא יוצא בכך כנגד חלק ואף רוב מגדולי חכמי תימן, אשר תמכו בשינוי המנהג.

מהרי"ץ שיטתי בכך, ועל כן כדי לא לפגוע בכבודם של חכמי תימן אשר תקנו את התקנה באגרת הבשורות הוא מתעלם מדבריהם, למרות שהכיר והוא אף מצטט את האגרת בנוגע לשבע הברכות בנושאים, וכך הוא נהג גם לגבי גדולי חכמי תימן כמו ר"י ונה, ומהרי"ץ מתעלם אפילו מסבו הדיין מרי צאלח כאשר הוא חולק עליו, כפי שהארכתי בכך בספר על מהרי"ץ. מהרי"ץ לא קיבל את הטענה שכותב רבו חבירו ר"ד משרקי כי נהגו בתימן לפסוק עפ"י הרמב"ם מחוסר ספרים אחרים, ועל כן כאשר התפשט מנהגי השו"ע ברחבי העולם, יש להתאים את המנהג בתימן לדברי השו"ע, ואשר האריך בכך מאוד בנושא זה, ממשיך דרכו הר"י צובירי, כדלקמן. הוא גם לא קיבל את הטענה, כי מקור מנהג זה עמי ארצות של צבור המתפללים. וכי כל חכמי תימן וכל היהודים, מהתקופות הקדומות ביותר ועד סוף המאה הי"ז,

היו עמי ארצות?! מהר"ץ נלחם לשמר את מסורת תימן, כיון שראה בהם את המנהגים המקוריים והטובים ביותר, מנהגים שהם מתקופת בית המקדש כפי שכתב כאן ובמקומות נוספים, כמו בנוסח נפילת אפים, וכפי שפירטתי זאת, אף רבי יוחנן מזרחי, מגדולי חכמי תימן במאה הט"ז – י"ש כתב זאת במפורש. ומהרי"ץ כתב את דברי הרמב"ם והתייחס לתופעת שינוי המנהגים כמו אל מחלה.

יש לשים לב כי מהרי"ץ הרבה יותר חריף מרס"ג ומהרמב"ם, שכן הרמב"ם פסק כמו רבן גמליאל, אך לא כתב זאת כאפשרות היחידה בלבד, אלא ש"אם רצה היודע לסמוך בשני ימים אלו על תפלת הש"צ להוציאו ידי חובתו הרשות בידו", משמע, שניתן ואולי אף רצוי להתפלל לחש וחזרה. ולא עוד, אלא שמשמע מתשובות הרמב"ם (סימן רנ"ו, תשובה שציטט הר"י קאפח בהלכות ברכות, שם ע' קצ"ז והר"י צובירי בע' שכו) כי הוא באופן אישי נהג להתפלל מוסף לחש וחזרה, שכן הוא נשאל מאחת הקהילות שנהגו להתפלל מוסף דר"ה חזרה בלבד, כפי מנהג תימן, ושם כתב: "בתפילת שחרית ומוסף בשבתות ובמועדים דוקא מחמת ריבוי בני אדם אני עושה אותם תפלה אחת כמנהגכם במקומכם במוסף ראש השנה", משמע, שתקנת הרמב"ם להשמיט את הלחש היתה רק בשחרית ובמוסף לשבת וחג, אך במוסף דר"ה לא נהג כן, "כמנהגכם במקומכם".

זאת לעומת מהרי"ץ, שלא רק שהוא מגן ומבסס את המנהג הקדום בתימן, אלא הוא כותב בחריפות "ומי הוא זה אשר יראה המלכים האדירים האלו מסכימים והולכים בקום עשה שצריך להיות תפלה אחת ויערב אל לבו לסתור מנהגם ח"ו, בודאי שיש לו לחוש שמא ירוצו את גולגלתו", כלומר, מהרי"ץ שולל לחלוטין את האפשרות להתפלל לחש.

אין ספק, כי דבריו החריפים מבטאים את חששו של מהרי"ץ מפריצת כל השיטה והמסורת התימנית הקדומה בתימן, ודבריו אלו גרמו לעצירת הסחף של תהליך שינוי המנהגים. בעקבות מהרי"ץ כל מתפללי הבלדי נוהגים עד היום להתפלל מוסף של דר"ה תפילה אחת בלבד.

זה המצב בעיר צנעא ובמרכז תימן, אבל מחוץ לצנעא ניתן לראות, כי גם בזמן גלות מוזה נהגו להתפלל תפילה אחת בלי לחש, כך ניתן לראות בתכלאל משנת תל"ח – 1678 אשר העתיק ר' מעודד בן שלום ג'הסי מהישוב צולבי שבואדי עאשר (כת"י אוקספורד בודלי 2498), המלא בתוספות מסידורי הדפוס והקבלה, ובכל זאת כתב להתפלל מוסף של דר"ה תפילה אחת.

קהילות השאמי השונות נוהגות כמו הספרדים, להתפלל שתי תפילות לחש וחזרה. בנושא זה האריך במיוחד הר"י צובירי בסידורו, עמודים שי"א – ש"מ. אף

הוא מקבל את הטענה, כי מנהג תימן הקדום היה להתפלל חזרת הש"צ בלבד, אלא שהוא טוען בע' שט"ו, כי המנהג הקדום להתפלל תפילה אחת "שזה בניגוד להלכה", לא מקובלים לחלוטין על מהרי"ץ ועל כל חכמי תימן הקדומים, וכי מנהג זה מקורו "מחמת סיבה חולפת ובטילה, מפני שלא היו מצוים להם בכתב הרבה סידורי תפלה", אותה טענה שכותב ר"ד משרקי בהקשר אחר בהקדמה לשת"ז. שיטה זו צריכה להתמודד עם הטענה, הכיצד זה שבכל הסידורים הקדומים והמאוחרים נמצאים הבדלים רבים, המייצגים שיטות שונות, ואילו בנושא של מוסף ר"ה המנהג בתימן היה אחיד עד לסוף המאה הי"ז? עובדה היא, כי שיטות המנוגדות לרמב"ם, חדרו לתימן עוד קודם להגעת ספרי הדפוס, וכיצד זה בנושא דידן, מנהג המופיע בחיבורי הגאונים והראשונים, ספרים שהיו נפוצים בתימן, הדיעה השנייה להתפלל לחש, לא השפיע כלל על מנהג תימן עד סוף המאה הי"ז. ועוד, מסורת תימן היא עקבית ומרחיקה לכת יותר מדברי הרמב"ם. זהו חיזוק לדברי מהרי"ץ, כי אין מדובר רק בחוסר בסידורים, שא"כ, מדוע מחסור זה לא ניכר גם בנושאים אחרים? מדוע בכל תפילות העמידה בחול, בשבת ובכל המועדים כן כתוב להתפלל לחש וחזרה, ורק במוסף של ראש השנה כתוב מנהג אחיד בכל סידורי תימן הקדומים ואף במאוחרים לדפוס כמפורט לעיל, להתפלל חזרת ש"ץ בלבד?

הנחית 1234567

וברור שיש כאן שתי שיטות עקרוניות המייצגות את שני החכמים הללו, הגישה השמרנית של מהרי"ץ להגן בכל מחיר על השיטה והמנהג הקדום, שכן מסורות עתיקות אלו הם המנהגים מתקופת בית המקדש, זאת לעומת הגישה השנייה של ר"ד משרקי, כי הפסיקה עפ"י הרמב"ם והמנהג בתימן היה מחוסר ובלית ברירה, ועל כן החל מהמאה הי"ח שנוצרו תנאים טובים יותר בתימן בכך שהגיעו ספרי דפוס רבים לתימן, יש להתאים את מסורת תימן למסורות שאר העדות.

נמצאנו למדים, כי מנהג העתיק בתימן היה בהתאם לשיטת רבן גמליאל במשנה וכפי שפסקו רס"ג, הרי"ף והרמב"ם, חכמים שהשפעתם על תימן היתה הגדולה ביותר עד המאה הט"ז, כי הש"צ מוציא במוסף של ר"ה בלבד את הצבור, אף אם הם יודעים להתפלל, ועל כן התפללו תפילה אחת בלבד בלי לחש. זה היה מנהג אחיד בכל רחבי תימן עד סוף המאה הי"ז. המנהג החדש, להתפלל גם לחש, חדר והתפשט מאוחר באופן יחסי, ולא מיד עם הגעת ספרי הדפוס לתימן בסוף המאה הט"ז. בין השנים ת"מ - ת"ץ (1680 - 1690) תוקנה תקנה בעיר צנעא להתפלל גם תפילת הלחש, כפי שמוזכר באגרת הבשורות, אשר תקנו חכמי העיר לאחר החזרה מגלות מוצע, בראשות הרב הראשי רבי שלמה מנזלי. מהרי"ץ גלחם להגן על המסורת הקדומה בתימן, וכתב דברים חדים וברורים, כי חובה לשמר את מסורת תימן הקדומה בנושא, ואין להתפלל לחש בשום פנים אופן. לפי מהרי"ץ תפילת מוסף בלי

לחש היא לכתחילה ולא רק בדיעבד. בעקבות מהרי"ץ נוהגים עד היום כל מתפללי הבלדי. המנהג הקדום, אשר היה נפוץ במקומות שונים מחוץ לתימן, כמו ארגון, תוניס ועוד, כפי שרואים מתשובות הרמב"ם, הריב"ש, ועוד, בטל מחוץ לתימן, ונותר רק בתימן, הוכחה נוספת, כי תימן היתה שמרנית ביותר בשימור מסורות עתיקות. קהילות השאמי אימצו בזה את מנהג ספרד, ומתפללים לחש וחזרה.

מספר התקיעות בר"ה וסדרם

^{אוצר החכמה}

בסידור רס"ג כתוב לתקוע שלושים קולות לפני המוסף, שלש פעמים: תשר"ת, תש"ת ותר"ת. בתוך המוסף כתוב (ע' רכב) לאחר ברכה הרביעית, מלכיות "ויתקע תקיעה שלשה שברים תרועה ותקיעה", ולאחר ברכה חמישית, זכרונות, "ויתקע תקיעה שלשה שברים ותקיעה", ולאחר שופרות "ויתקע תקיעה תרועה ותקיעה", ואין הוא מזכיר שלש פעמים, משמע, שכל פעם תוקע פעם אחת בלבד.

לגבי התרועה הגדולה שלאחר העמידה הדברים אינם חד משמעיים. לאחר המוסף בכתבי היד של סידור רס"ג שבידינו, לא כתוב לתקוע תרועה ארוכה, ובהערות המהדיר לסידור כתוב, כי בעל המאור בסוף מסכת ר"ה כתב, והובא בשבלי הלקט סימן ש"ב: "כך אמר רב סעדיה ז"ל לאחר תפלת המוסף מריעין תרועה גדולה לערב את השטן", וכפי שהעיר שם מהדיר הסידור, משפט זה ליתא בסידור שבידינו.

הרמב"ם כתב (הלכות שופר, ג, י - יב):

המנהג הפשוט בסדר התקיעות של ראש השנה בצבור כך הוא, אחר שקוראין בתורה ומחזירין הספר יושבין כל העם, ואחד עומד ומברך... לשמוע קול שופר, וכל העם עונין אמן. וחוזר ומברך שהחינו, וכל העם עונין אמן. ותוקע שלשים תקיעות שאמרנו מפני הספק על הסדר. ואומרים קדיש ומתפללין תפלת מוסף. ואחר שגומר שליח צבור ברכה רביעית שהיא מלכיות תוקע תקיעה שלשה שברים תרועה ותקיעה פעם אחת. ומברך ברכה חמישית שהיא זכרונות, ואחר שגומר תוקע תקיעה שלשה שברים ותקיעה. ומברך ברכה ששית שהיא שופרות, ואחר שגומר תוקע תקיעה ותרועה ותקיעה פעם אחת, וגומר התפלה... בדין הוא שיתקעו על כל ברכה כל בבא מהן שלשה פעמים כדרך שתקעו כשהן יושבין, אלא כיון שיצאו מידי ספק בתקיעות דמיושב אין מטריחין על הצבור לחזור בהן כולן על סדר הברכות, אלא די להן בבא על כל ברכה, כדי שישמעו תקיעות על סדר ברכות. וכל הדברים הללו בצבור, אבל היחיד בין ששמע על סדר הברכות בין שלא שמע על הסדר, בין מעומד בין מיושב, ואין בזה מנהג.

כלומר, גם ברס"ג וגם ברמב"ם כתוב לתקוע ארבעים קולות בלבד. שלושים